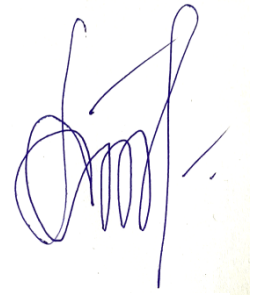

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний технологічний університет

ДЕМЧЕНКО АЛІНА МИКОЛАЇВНА

УДК 330.837:331.5:911.373(477.74)

**СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ ЗАЙНЯТОСТІ
СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНУ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса - 2022

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

- доктор економічних наук, професор
ЛАГОДІЄНКО Володимир Вікторович,
Одеський національний технологічний
університет,
завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і
торгівлі.

Офіційні опоненти:

- доктор економічних наук, доцент
ДОВГАЛЬ Олена Валеріївна,
Миколаївський національний аграрний університет,
завідувач кафедри економічної теорії і суспільних
наук;
- доктор економічних наук, доцент
УЖВА Алла Миколаївна,
Чорноморський національний університет імені
Петра Могили,
професор кафедри обліку і аудиту.

Захист відбудеться **26 серпня 2022 р. о 11⁰⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеському національному технологічному університеті за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеського національного технологічного університету за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий **26 липня 2022 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток України та досягнення європейських стандартів життя її громадян передбачає не лише динамічний, але й гармонійний розвиток її регіонів. Україна – велика, за європейськими мірками, країна, яка має у своєму складі 27 регіонів населення яких проживає у міських поселеннях та сільській місцевості.

В умовах безпрецедентних трансформаційних політичних, економічних, правових, адміністративних та інших змін, на перше місце за актуальністю, в контексті завершення аграрної та адміністративно-територіальної реформи, виходить забезпечення не лише скорочення міжрегіональної диференціації у розвитку, але й зменшення разючих відмінностей в побутових умовах, доступі до соціальних послуг, можливостях отримання доходу та інших важливих аспектах життєдіяльності громадян, які проживають у місті та селі. Історично Україна – країна із розвинутим аграрним сектором економіки. Серед ключових причин цього – сприятливі для сільськогосподарського виробництва природно-кліматичні умови, висока забезпеченість чорноземом - ґрунтами із числа найбільш родючих (до 10% світових запасів) та висока частка сільського населення. Наразі в сільських населених пунктах України проживає третина населення країни, що формує достатню трудову ресурсну базу для розвитку аграрної економіки.

Однак, не зважаючи на зусилля по стимулюванню сільськогосподарського виробництва та збереження українського села, має місце стійка тенденція депопуляції сільських територій країни. Незадовільний рівень розвитку побутової та культурної інфраструктури села, низький рівень соціальних комунікацій, обмежені можливості отримання доходів і т.д. є демотивуючими факторами, що зумовлюють міграцію сільського населення в місто та за кордон. На нашу думку, серед усіх перерахованих факторів найважливішими є ті, що стосуються можливостей отримання доходу – працевлаштування за наймом та ведення власної справи. Переважна більшість інших факторів є похідними. Адже, якщо селяни будуть отримувати відносно високі доходи, то і соціальна сфера села також буде розвиватися. Тому серед усіх заходів, покликаних забезпечити збереження й розвиток сільських територій, найважливішими є ті, що спрямовані на стабілізацію та зростання зайнятості сільських жителів.

Однією із ключових причин існуючих економічних та соціальних негараздів українського суспільства, в тому числі і в аграрній сфері, є незрілість, а в деяких випадках і відсутність базових державних та ринкових інститутів. Зокрема, окремі аспекти триваючої аграрної реформи породжують невизначеність, а то й недовіру, що негативно позначається на очікуваннях аграрних підприємців, змушуючи їх розвивати виробництво із коротким виробничим циклом та низькою потребою в трудових ресурсах. У свою чергу, це породжує песимізм у молодих жителів села, щодо можливостей майбутнього працевлаштування. Тому вони перестають пов'язувати своє професійне майбутнє із сільською місцевістю. Отже, однією із нагальних потреб у

контексті розвитку вітчизняного аграрного виробництва, збереження українського села є становлення та розвиток інститутів зайнятості сільських територій кожного регіону.

Проблемами ринкової економіки, пов'язаними із кількісними та якісними характеристиками суспільних інститутів, займалися видатні західні науковці Баллард Л., Барнз Г., Веблен Т., Гамільтон У., Дьюї Дж., Коммонс Дж. Р., Леб Ж., Мітчел В. К., Панунзіо К., Пірс Ч., Хертзлер Дж., Чепін Ф., Фейблман Дж. та ін. В історичній ретроспективі серед українських вчених, які зробили внесок у розвиток теорії інституціоналізму, слід виділити Антоновича А.Я., Вернадського І.В., Миклашевського О.М., Туган-Барановського М.І. та ін. Серед сучасних українських вчених, які продовжують наукові традиції інституціоналізму, слід виділити Геєця В.М., Бутко М.П., Вовканича С.Й., Дементьєва В., Зверякова М.І., Радіонова Ю.Д., Сіденка В.Р., Сердюка О.С., Тарасевича В.М. та ін.

Проблеми розвитку аграрної сфери виробництва та українського села, ймовірні способи вирішення актуальних завдань аграрної політики, перспективи сільських територій України та зайнятості їх жителів знайшли своє відображення в роботах багатьох українських вчених-аграріїв. Зокрема звертають на себе увагу роботи Бородіної О.М., Басюркіної Н.Й., Булавки О.Г., Жука В.М., Дієсперова В.С., Довгаль О.В., Добрянської Н.А., Іртищевой І.О., Маліка М.Й., Кропивка М.Ф., Рябоконя В.П., Копитка В.І., Корінця Р.Я., Лагодієнка В.В., Лузана О.Ю., Могильного О.М., Мудрака Р.П., Павлова О.І., Патики Н.І., Прокопи І.В., Савенко І.І., Ужви А.М., Шпикуляка О.Г., Хвесика М.А. та ін.

Гостра актуальність теоретичних і практичних проблем розвитку інститутів зайнятості сільських територій визначили вибір теми дисертаційної роботи, мети та напрямів дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Результати наукових пошуків, розроблені та систематизовані теоретико-методологічні положення й висновки дослідження відповідають тематиці науково-дослідних робіт Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України за темами: «Організаційно-економічні та технологічні засади підвищення ефективності виробництва і реалізації продукції в умовах формування інноваційної моделі розвитку агропромислового виробництва» (номер державної реєстрації 0111U005203, 2011-2015 рр.) та «Механізми підвищення конкурентоспроможності, розвитку економічного та виробничо-технологічного потенціалу суб'єктів агропромислового виробництва номер державної реєстрації 0116U003477, 2016-2020 рр.). Внесок здобувача у дослідження в рамках даної тематики полягає в обґрунтуванні теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення розвитку інститутів зайнятості сільських територій регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою наукового дослідження є поглиблення теоретико-методичних засад і розробка практичних рекомендацій щодо становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій

регіону.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації поставлено та вирішено наступні теоретичні і прикладні завдання:

- обґрунтувати поняття «сільські території» та визначити їх місце в системі соціально-економічного розвитку;
- розкрити суть суспільних інститутів, дослідити стан розвитку вітчизняного інституційного середовища, обґрунтувати його вплив на внутрішні господарські процеси;
- обґрунтувати та пояснити причини проблем розвитку ринку праці сільських територій;
- провести аналіз рівня соціально-економічного розвитку сільських територій Одеської області;
- дослідити умови та фактори зайнятості сільських територій Одеської області;
- оцінити стан розвитку регіональних інститутів зайнятості сільських територій Одеської області;
- обґрунтувати стратегічні засади становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області;
- розробити організаційно-економічний механізм становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області;
- запропонувати способи підвищення рівня господарської координації сільськогосподарських товаровиробників Одеської області.

Об'єктом дослідження є процеси формування системи управлінських заходів, спрямованих на забезпечення становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методичних та практичних засад управління сільськими територіями Одеської області, спрямованими на забезпечення становлення та розвитку їх інститутів зайнятості.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є ключові положення інституціональної школи економічної теорії, дослідження закордонних та вітчизняних вчених із проблем розвитку суспільних інститутів в цілому та інститутів зайнятості зокрема, дані Державної служби статистики України та Головного управління статистики в Одеській області, що дозволяють з'ясувати стан соціально-економічного розвитку сільських територій, провести кількісний аналіз умов та факторів зайнятості на них та оцінити рівень розвитку регіональних інститутів зайнятості сільських територій Одеської області тощо.

Методичною основою роботи є системний підхід до вивчення умов, факторів та потенційних наслідків становлення й розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області.

У процесі дослідження використовувалися наступні методи: *монографічний* – при дослідженні існуючих підходів до визначення понять «сільська територія», «інститут», «інституція»; *історичний* – для обґрунтування впливу еволюції суспільних інститутів на формування кількісних і якісних

характеристик суспільного виробництва; *дедукція* – для виведення із загальних положень інституціональної теорії обґрунтування базових інститутів ринку праці; *наукова абстракція* – для виявлення найсуттєвіших факторів, що впливають на формування інститутів зайнятості сільських територій; *індукція* – при обґрунтуванні закономірностей розвитку інститутів зайнятості сільських територій в умовах обмеженого обсягу спостережень повторюваних подій (виробництво на сільських територіях регіону); *ряди динаміки, середні величини, порівняння, графічний, найменші квадрати* – при проведенні оцінки стану та факторів зайнятості сільських територій Одеської області; *економетричне моделювання* – при дослідженні впливу зміни кількості сільськогосподарських підприємств та продуктивності праці на зміну кількості зайнятих (найманих працівників) у громадському секторі аграрного виробництва Одеської області; *екстраполяція* – для прогнозування чисельності найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах та сільських домогосподарствах Одеської області на період 2021-2030рр.; *SWOT-аналіз, бенчмаркінг* – для обґрунтування стратегії становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області; *наукова гіпотеза, нормативний* – для розробки організаційно-економічного механізму становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області; при обґрунтуванні бізнес-плану сільськогосподарського кооперативу із надання послуг по переробці молока та виготовлення молочних продуктів.

Інформаційною базою дослідження стали: монографії, статті вітчизняних вчених із проблем інституціонального забезпечення економіки, розвитку сільських територій, зайнятості сільського населення, розвитку аграрного та неаграрного підприємництва; Закони та підзаконні акти України; матеріали Державної служби статистики України, Антимонопольного комітету України, Головного управління державної служби статистики України в Одеській області, Одеської обласної ради, Одеської обласної державної адміністрації; ресурси мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробці та обґрунтуванні нових теоретико-методичних і практичних рекомендацій щодо системи управлінських заходів, які забезпечать становлення та розвиток інститутів зайнятості сільських територій Одеської області. Наукову новизну дослідження визначають такі основні результати:

удосконалено:

- зміст поняття «сільська територія», під якою, на відміну від існуючих підходів, пропонується вважати територію, що знаходиться в межах юрисдикції територіальних громад сільських (селищних) населених пунктів, та включає землі сільськогосподарського й несільськогосподарського призначення;

- класифікацію інститутів зайнятості сільських територій, де пропонується їх поділ на дві групи – інститут аграрного підприємництва та інститути неаграрного підприємництва. До складу інститутів неаграрного підприємництва пропонується включити: інститут соціального сервісу, інститут виробничого сервісу, інститут промислового виробництва, інститут будівництва, інститут ремесл;

- методичний підхід побудови організаційно-економічного механізму становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій регіону. Його суть полягає в авторській ідентифікації трьох універсальних елементів - імпульсу, системи передавальних ланок та зміни, притаманних будь якому механізму. В запропонованому механізмі в якості імпульсу пропонується необхідність задоволення базової суспільної потреби - забезпечення національної продовольчої безпеки; в якості системи передавальних ланок пропонується набір тактичних заходів в рамках розробленої стратегії становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій окремо взятого регіону; в якості зміни пропонується досягнення двох цілей: інструментальної - становлення і розвиток інститутів зайнятості сільських територій та через неї кінцевої - достатні для забезпечення національної продовольчої безпеки обсяги агропродовольчої пропозиції на внутрішньому ринку;

набуло подальшого розвитку:

- стратегія становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій, де стратегічною ціллю є досягнення стабілізації в короткостроковому періоді кількості зайнятих на сільських територіях та їх збільшення в довгостроковому періоді за рахунок становлення потенційних і розвитку наявних інститутів зайнятості. Обґрунтовано найбільш ефективні тактичні заходи досягнення визначеної стратегічної цілі: 1) підвищення рівня господарської координації сільськогосподарських товаровиробників; 2) реалізація державної та обласної програми підтримки розвитку фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, малого та середнього бізнесу; 3) стимулювання попиту на екологічно чисту та/або органічну продовольчу продукцію; 4) популяризація сільського, зеленого туризму серед міських жителів; 5) залучення дешевого фінансування за рахунок грантових та інших коштів міжнародних фінансових організацій;

- методичний підхід до розробки бізнес-плану зі створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, який, на відміну від існуючих, враховує ресурсний потенціал об'єднаної територіальної громади та її територіальне розміщення поруч з туристичними дестинаціями, що дозволить отримувати додатковий синергетичний ефект від запровадження кластерного механізму;

- кількісні параметри впливу зміни чисельності сільськогосподарських підприємств та рівня продуктивності праці на зміну чисельності найманих працівників у громадському секторі аграрного виробництва Одеської області. Встановлено, що мінливість функціональної ознаки визначається мінливістю чисельності сільськогосподарських підприємств на 86,4%, мінливістю рівня продуктивності праці чисельності сільськогосподарських підприємств – на 6,9%;

- результати порівняльного аналізу, де уточнено вплив інститутів зайнятості на формування попиту на робочу силу сільських територій Одеської області. Встановлено, що аграрний сектор економіки регіону є ключовим інститутом зайнятості – у ньому офіційно працює половина населення, що

проживає у сільській місцевості. Враховуючи, що рівень тіньової зайнятості у сфері сільського господарства перевищує 20%, робиться припущення, що в аграрному секторі Одеської області фактично зайнято не менше 70% усіх зайнятих, які проживають на сільських територіях регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретико-методичних та практичних розробок у діяльності органів місцевого самоврядування ОТГ, сільськогосподарських підприємств, селянських господарств при реалізації заходів, спрямованих на розвиток регіонального аграрного підприємництва, підвищення зайнятості на сільських територіях, зростання рівня доброту сільських домогосподарств Одеської області. Рекомендації автора використовуються у практичній діяльності: Лиманської селищної ради Роздільнянського району Одеської області (довідка № 778/1 від 19.05.2022 р.), Новобузької об'єднаної територіальної громади Миколаївської області (довідка № 566.02.12 від 05.02.2022 р.), Катеринівської сільської ради Кропивницького району Кіровоградської області (довідка № 1308/01-20 від 11.11.2021 р.). Теоретичні та практичні положення дисертаційної роботи будуть використовуватися в роботі відділу проблем економічних трансформацій Науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій, м. Чернігів (довідка №54/03-21 від 22.12.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею і містить одержані автором нові результати в галузі регіональної економіки, аграрного підприємництва, місцевого самоврядування, що в сукупності сприяють становленню та розвитку інститутів зайнятості сільських територій, підвищення добробуту сільських домогосподарств, сталому розвитку сільських територій Одеської області. Усі наукові результати, що викладені у дисертації і виносяться на захист, отримані автором особисто, що знайшло відображення у публікаціях. Із праць, що опубліковані у співавторстві, використано тільки ті ідеї, положення, які є результатом особистих досліджень здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та методологічні положення, висновки, наукові результати дослідження апробовано у доповідях та обговорено на таких науково-практичних конференціях: V міжнародна «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві» (м. Миколаїв, 23 квітня 2021 року), I всеукраїнська «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку» (м. Миколаїв, 25 листопада 2021 року); IV міжнародна «Економічні проблеми модернізації та інвестиційно-інноваційного розвитку аграрних підприємств» (м. Дніпро, 23-24 грудня 2020 року); всеукраїнська «Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування» (18 жовтня 2019 р. м. Мелітополь); V міжнародна «Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції» (м. Харків, 26-27 листопада 2015 року).

Публікації одержаних результатів. За матеріалами проведених досліджень опубліковано 9 наукових праць загальним обсягом 14,9 д.а., з яких особисто автору належить 5,8 д.а. Із них: у наукових фахових виданнях 5 робіт,

у тому числі 5 у виданнях України включених до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття у міжнародному виданні, 3 тези конференцій.

Обсяг та структура дисертації. Дисертація складається із анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (229 найменувань). Повний обсяг роботи становить 268 сторінок, з них 189 сторінок основного тексту. Робота містить 39 рисунків, 41 таблицю та 22 додатки на 43 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичні аспекти формування інститутів зайнятості сільських територій» досліджено сільські території та визначено їх місце в системі соціально-економічного розвитку, визначено суспільні інститути, а саме їх суть, стан, вплив на функціонування господарського середовища, розроблено встановлено проблеми розвитку ринку праці сільських територій.

Дослідження показали, що первинною ланкою, центром сільських територій є сільський населений пункт. Тому, на нашу думку, ключовими критеріями визначення сільської території є адміністративно-територіальний та самоврядний. Отже, сільською є територія, що знаходиться в межах юрисдикції територіальних громад сільських (селищних) населених пунктів та включає землі сільськогосподарського й несільськогосподарського призначення. Такий підхід має нормативне підґрунтя – Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» і Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Сільські території є виключно важливими для соціально-економічного розвитку країни. Це обумовлено тим, що: на сільських територіях проживає третина населення країни. Так, станом на початок 2021р. в Україні проживало 12628,8 тис. осіб сільського населення, або 30,4% від загальної чисельності. Це вище від середнього значення аналогічного показника для ЄС (рис.1).

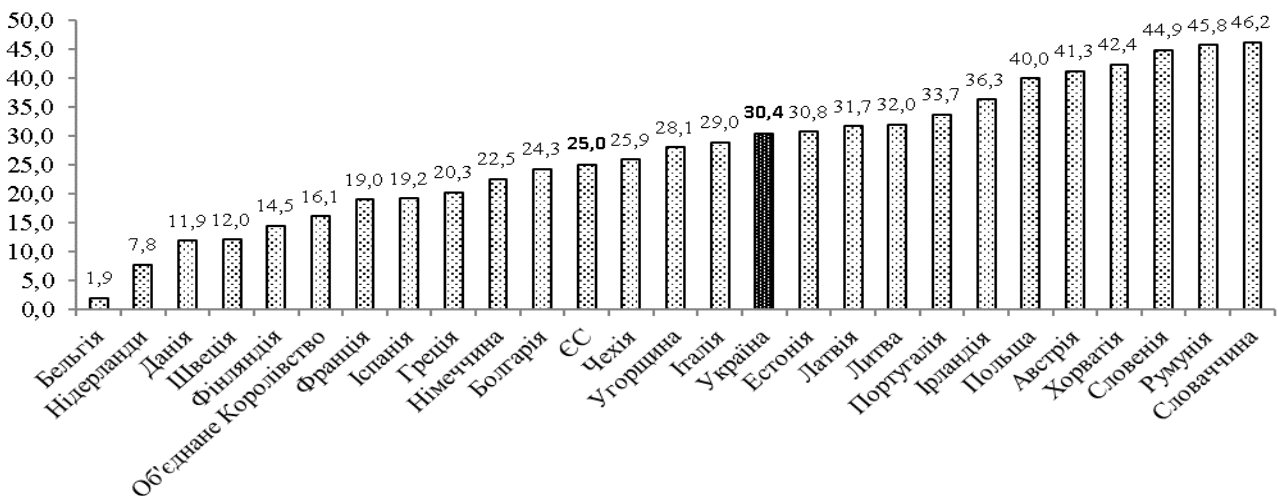

Рис. 1. Частка сільського населення в загальній структурі населення України та деяких європейських країн, % в 2021 р.

Зважаючи на такий факт, розвиток сільських територій України – це, насамперед, розвиток більш ніж третини населення країни. Отже, забезпечення стійкого розвитку сільських територій має належати до пріоритетних напрямів державної соціальної політики.

Обґрунтовано, що важливість сільських територій у соціально-економічному розвитку країни не обмежується лише соціальним фактором. Адже попри високий потенціал розвитку несільськогосподарських видів діяльності в майбутньому, наразі сільські території є осередком аграрного виробництва, яке є стратегічним сектором національної економіки. Встановлено, що аграрна економіка виконує три важливих функції у системі забезпечення соціально-економічної стабільності: 1) є основою продовольчої безпеки країни; 2) пом'якшує дію кризових факторів, слугуючи буфером у забезпеченні економічної стабільності; 3) забезпечує найбільше та стабільне надходження валютної виручки від товарного експорту. Тобто, сільське господарство та сільські території, як головний ареал його просторової локації, відіграють незамінну роль у забезпеченні національного соціально-економічного розвитку.

Формування повноцінного інституціонального середовища є безальтернативною умовою сталого, а отже збалансованого та спроможного до довгострокового стійкого зростання, розвитку аграрної сфери економіки. Перспективні напрями формування й розвитку інституційного середовища аграрної сфери виробництва, їх ідентифікація в частині набору та структури інститутів зайнятості доцільно вивчати через призму проблем розвитку ринку праці сільських територій.

Знелюднення сільських територій, скорочення відповідного ринку праці й зайнятості відбувається внаслідок трьох незалежних причин: 1) викривлена галузева структура сільського господарства із домінуванням виробництва, що найменше потребує ручної праці; 2) урбанізація, що є головною причиною скорочення пропозиції робочої сили; 3) підвищення продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, що є головною причиною скорочення попиту на робочу силу.

Зв'язок між аграрним ринком праці та ринком праці сільських територій – це зв'язок частини і цілого. Тобто, ринок праці сільських територій є ширшим поняттям, ніж аграрний ринок праці. Їх органічний зв'язок пояснюється тим, що сільські території є просторовою локацією аграрного виробництва. Відповідно, жителі сільських населених пунктів формують пропозицію на аграрному ринку праці, а суб'єкти сільськогосподарського виробництва – попит. Враховуючи, що на сучасному етапі аграрне виробництво є домінуючою сферою суспільного виробництва на сільських територіях, аграрний ринок праці наразі є найважливішою складовою ринку праці сільських територій, який фактично і визначає відповідний рівень зайнятості. Проте, ринок праці сільських територій не обмежується однією складовою – аграрним ринком праці.

Ринок праці сільських територій включає в себе аграрний ринок праці та ринок праці несільськогосподарських видів підприємницької діяльності

(торгівля, ремісництво, розважальні та ритуальні послуги, транспортні перевезення, будівництво і ремонти, медичне та освітнє обслуговування, туризм, громадське харчування тощо). Виходячи з цього інститути зайнятості сільських територій можна розділити на дві групи: 1) інститут аграрного підприємництва; 2) інститути неаграрного підприємництва (інститут соціального сервісу, інститут виробничого сервісу, інститут промислового виробництва, інститут будівництва, інститут ремесел), рис. 2.

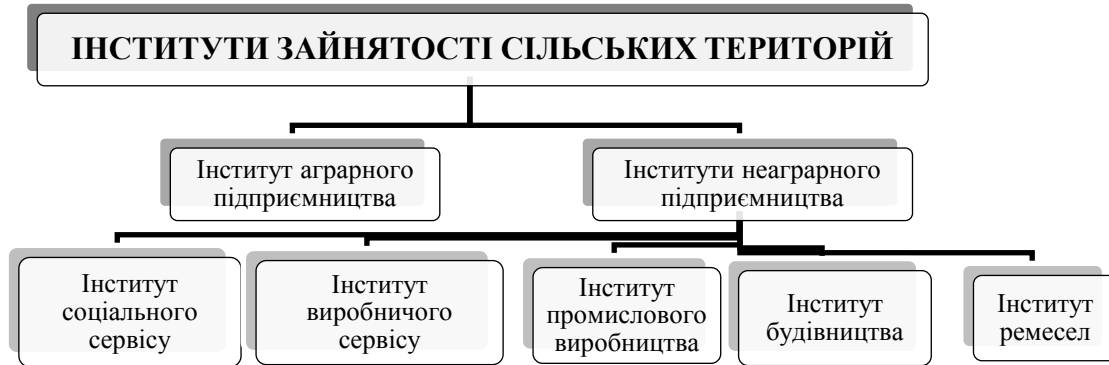

Рис. 2. Інститути зайнятості сільських територій

Запропонована класифікація є теоретико-методичною основою розробки організаційно-економічного механізму становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій країни та окремих її регіонів.

У другому розділі «Оцінка стану та факторів зайнятості сільських територій Одеської області» проаналізовано соціально-економічний розвиток сільських територій Одеської області, досліджено умови та фактори зайнятості сільських територій Одеської області, досліджено регіональні інститути зайнятості сільських територій Одеської області.

Аграрний сектор економіки Одеської області є головним системоутворюючим чинником розвитку сільських територій регіону – у ньому офіційно зайнята половина населення, що проживає у сільській місцевості. Враховуючи, що рівень тіньової зайнятості безпосередньо у сфері сільського господарства перевищує 20%, можна припустити, що у сфері сільськогосподарського виробництва Одеської області фактично зайнято не менше 70% усіх зайнятих, які проживають в сільській місцевості регіону. Аграрне виробництво в Одеській області демонструє спадну динаміку та відзначається високим рівнем нестабільності.

Головною причиною надвисоких рівнів коливання є нестабільність виробництва рослинницької продукції в громадському секторі сільського господарства. У тваринницьких галузях громадського сектору продовжується криза - середньорічний показник скорочення виробництва продукції становить -6,3%.

Процеси трансформації аграрного сектору економіки Одеської області далекі від завершення – структура виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств області дуже мінлива. В області формується специфічно регіональна, відмінна від загальнонаціональної,

структура аграрного виробництва в якій ключова роль поступово переходить до господарств населення. Що накладає свій характерний відбиток на форму та зміст організації сільськогосподарського виробництва, перспективи зайнятості та розвитку сільських територій регіону.

В усіх категоріях господарств Одеської області відбувається скорочення поголів'я основних видів сільськогосподарських тварин. Головними причинами зменшення поголів'я великої рогатої худоби, овець та кіз є критичне скорочення площ під кормовими культурами, нецільове використання пасовищ та сінокосів (виращування товарних сільськогосподарських культур), низька продуктивність праці та високі виробничі витрати внаслідок використання застарілих ресурсоемних технологій виробництва тваринницької продукції.

В Одеській області, починаючи з 2016р. зростають абсолютні та відносні показники тіньової зайнятості населення. Одещина є одним із лідерів країни за обсягами тіньової зайнятості - в 2020р. середнє значення частки неформальних зайнятих в структурі зайнятих по країні склало 25,1%, в Одеській області – 25,7%. Враховуючи й непрямі докази – відсутність щільного зв'язку між обсягами виробництва та зайнятістю в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибному господарстві Одеської області, ми припускаємо, що сільське господарство є одним із лідерів неформальної зайнятості сільських територій регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Неформальна зайнятість населення Одеської області, тис. осіб

Показник	Рік						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Неформальна зайнятість на підприємствах формального сектору	187,3	200,9	102,4	118,5	114,9	151,7	163,5
Неформальна зайнятість на підприємствах неформального сектору	117,1	111,3	82,7	92,3	96,4	92,5	90,9
Разом	304,4	312,2	185,1	210,8	211,3	244,2	254,4
У % до загальної кількості зайнятих	30,2	30,7	18,5	21,4	21,1	23,9	25,7

У сільській місцевості Одеської області скорочується зайнятість в усіх вікових групах. Найбільші зміни у зайнятості відбулися у двох вікових групах – 15-24 і 60-70 років. Головні причини:

- зменшення виробництва у трудомістких тваринницькій галузі, овочівництві, садівництві та виноградарстві;
- тіньова зайнятість;
- отримання доходів достатніх для проживання без участі у процесі суспільного виробництва;
- небажання працювати в сільській місцевості через низький рівень

заробітної плати, що спонукає до трудової міграції в місто або за кордон.

Дослідження показали, що однією із головних причин скорочення зайнятості на сільських територіях країни в цілому і в Одеській області зокрема є низький рівень оплати праці в сільському господарстві. Розмір середньомісячної заробітної плати в 2020р. у сільському господарстві Одеської області становив лише 56,8% від середньомісячної зарплати в цілому по країні і 67,7% від середньомісячної зарплати в сільському господарстві України. При цьому середньорічний темп приросту заробітної плати аграріїв Одещини – нижчий, ніж аналогічний показник для сільського господарства в цілому.

В Одеській області скорочується чисельність і міського, і сільського населення. Однак, середньорічний темп скорочення жителів села майже вдвічі вищий, ніж темп скорочення міських жителів: -0,45% та -0,29% відповідно. В результаті, за період з 1990 по 2021рр. чисельність міського населення Одеської області скоротилося лише на 8,8%, а сільського населення – на 13% або 116 тис. осіб. Причому темп скорочення має надзвичайно стійку тенденцію – $r = 0,969$. Тому з високою ймовірністю можна прогнозувати подальше скорочення чисельності жителів сільських територій Одещини (рис. 4).

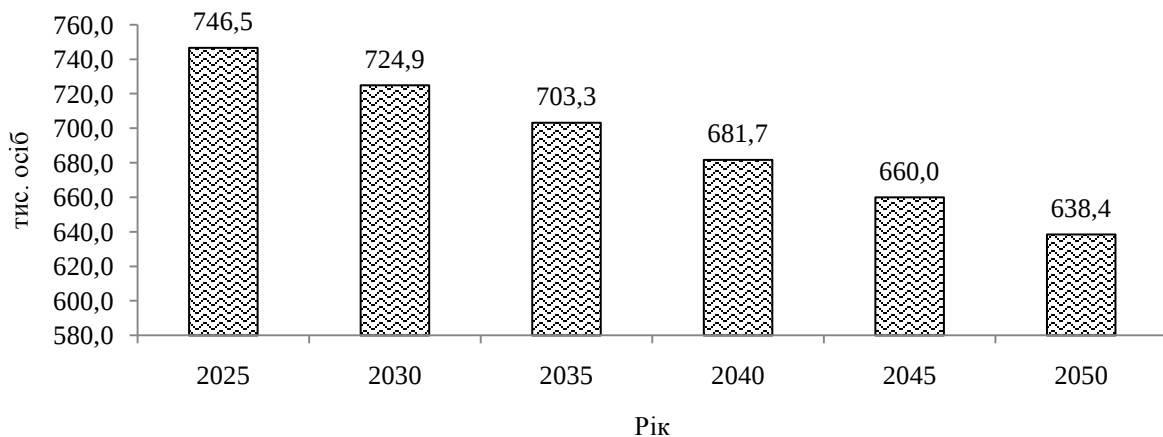

Рис. 4. Прогноз чисельності жителів сільських територій Одеської області, тис. осіб

Демотивуючим чинником бажання проживати в сільській місцевості і працювати за наймом, є низький рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Одеської області. Особливо гострою є проблема водопостачання. Частина сільських територій області не мають постійного доступу до води. Привізна питна вода в системі водопостачання області частково або повністю застосовується у 55 селах. Чисельність населення, що споживає привізну воду, складає - 32,98 тис. осіб.

Важливою умовою зайнятості жителів сільських територій Одеської області є наявність у них повної вищої, професійно-технічної, неповної вищої та базової вищої освіти. Найвищий рівень зайнятості спостерігається у віковій групі 35-49р. Найвища зайнятість спостерігається серед тих хто має диплом про повну вищу освіту (85%), на другому місці – випускники коледжів (79,2%), на третьому – випускники професійно-технічних училищ. Власники дипломів про вищу освіту (повна та базова) забезпечують функціонування об'єктів соціальної

інфраструктури села – школи, дитячі садки, дільничні лікарні та фельдшерсько-акушерські пункти тощо, а також є керівниками місцевих підприємств. Натомість випускники коледжів та професійно-технічних училищ працюють по найму робітничих спеціальностей – електрики, механіки, будівельники, водії, механізатори і т.д., та у торгівельній мережі.

Дослідження показали, що успіх розвитку сільських територій, рівень зайнятості та життя тих, хто проживає на ній, залежить не лише від кількісних параметрів розвитку локального виробництва, аграрного і не аграрного, соціальної інфраструктури тощо. Вирішальне значення має якість управлінських кадрів відповідних ОТГ, згуртованість, організованість та рішучість їх жителів, уміння вести складний діалог в контурі «сільська громада – представники місцевого бізнесу – районна влада».

Найбільшими аграрними районами Одеської області є Подільський, Болградський та Білгород-Дністровський – на їх частку припадає 55,5% виробництва продукції сільського господарства області (рис.5).

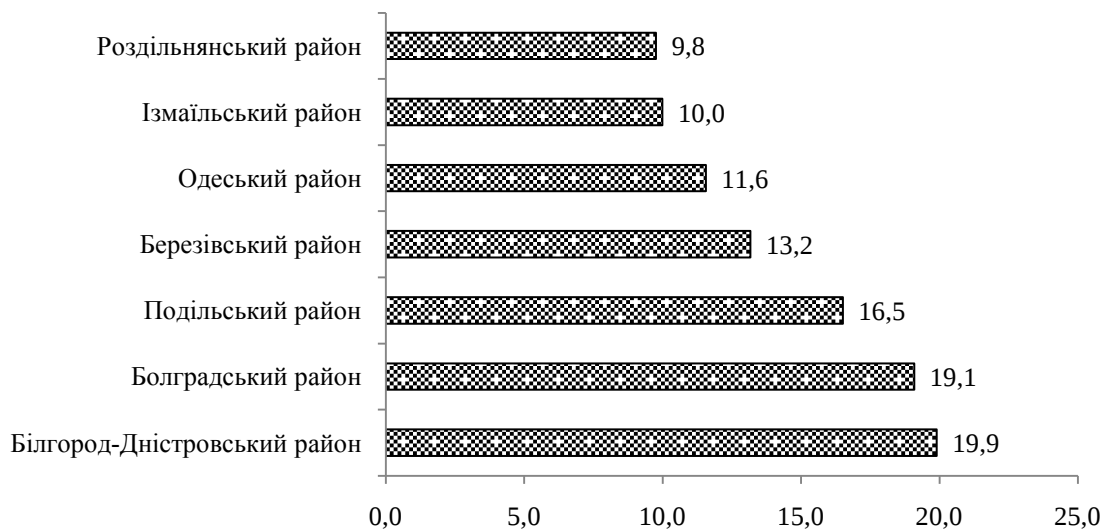

Рис. 5. Частка районів у структурі виробництва продукції сільського господарства Одеської області, %*

Встановлено, що в даних районах самим головним інститутом зайнятості буде інститут аграрного підприємництва. Важливою галуззю аграрного виробництва області, що забезпечує підвищення сезонних показників зайнятості є виноградарство - в сезон збирання та переробки винограду, тут працює понад 6 тисяч людей. Галузь переживає спад, що потребує активного втручання органів місцевої та центральної влади для її підтримки.

Підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Одеської області не чинить понижувального впливу на рівень зайнятості в аграрному виробництві аграрного сектору регіону. Ключовим фактором скорочення чисельності зайнятих в громадському секторі сільськогосподарського виробництва Одещини є зменшення кількості сільськогосподарських підприємств – фермерських господарств.

У випадку надання додаткового імпульсу для розвитку економіки сільських домогосподарств Одеської області, вони спроможні частково компенсувати скорочення попиту на робочу силу збоку сільськогосподарських підприємств регіону – в 2020р. кількість зайнятих за рахунок досліджуваних інститутів становила 103,9 тис. осіб, проте в 2025р. може гіпотетично зрости до 111,9 тис. осіб, а в 2030р. – до 125,5 тис. осіб.

За останніх вісім років розвиток інституту торгівлі та послуг сільських територій Одещини забезпечив зростання зайнятості на 32,6% або 11,3 тис. осіб (табл. 2)

Таблиця 2

Зайняте населення за професійними групами/галуззю в сільській місцевості Одеської області, тис. осіб*

Професійна група/галузь	Рік								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Усього зайнятих в сільській місцевості (у віці 15-70 років), всього	322,1	361,2	320,7	331,8	324,7	316,6	322,1	326,5	318
В тому числі:									
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	10,6	11,5	11,4	11,8	11,2	10,7	12,4	13,1	12,7
професіонали	20,3	22,7	26,7	29,0	28,5	27,0	27,1	28,5	26,2
фахівці	23,2	25,6	27,2	27,9	26,9	26,3	27,9	27,0	27,0
технічні службовці	5,8	7,2	7,0	7,2	6,5	6,1	6,1	7,2	6,4
працівники сфери торгівлі та послуг	34,8	39,5	42,2	45,2	45,8	44,8	45,4	48,6	46,1
працівники сільського господарства, мисливства, лісового господарства; рибальства, рибництва, тис. осіб	167	172,3	163,5	167,9	165,9	158,6	163,2	165,2	148,9
інші професії	60,4	82,4	42,6	42,7	39,9	43,1	40,0	36,9	50,6

Ми припускаємо, що в даному випадку найбільш інтенсивно зростає сегмент надання туристичних послуг. Інститут торгівлі та послуг є важливим доповненням інституту аграрного підприємництва - у звітному періоді на їх частку припадало 14,5% зайнятих на сільських територіях Одеської області.

У третьому розділі «Напрями становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області» обґрунтовано стратегічні засади становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області, розроблено організаційно-економічний механізм становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області, запропоновані складові підвищення рівня господарської координації сільськогосподарських товаровиробників Одеської області.

Обґрунтування перспектив становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій регіону має опиратися на добре аргументовану базу, підтверджену фактами. Іншими словами, для виявлення резервів зростання і мінімізації фактичних та ймовірних деструктивних чинників, необхідно чітко уявляти ресурсну базу досліджуваної території, її переваги, недоліки. Це дасть можливість вибрати ті варіанти, які забезпечать найефективніше використання обмежених ресурсів, враховуючи умови та фактори залучення їх у процес суспільного виробництва.

Перевіреним інструментом досягнення поставленого завдання є SWOT-аналіз. Застосування методики SWOT-аналізу дозволило обґрунтувати стратегію становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області, де стратегічною ціллю є стабілізація в короткостроковому періоді кількості зайнятих на сільських територіях Одеської області та їх збільшення в довгостроковому періоді за рахунок становлення потенційних і розвитку наявних інститутів зайнятості. Для досягнення стратегічної цілі обґрунтовано 9 тактичних цілей: 1) збільшення кількості фермерських господарств, 2) збереження великих сіл області та підтримка сільських домогосподарств, 3) сприяння розвитку виноградарства, 4) реалізація еколого-рекреаційних проєктів, розвиток сільського морського, оздоровчого та «зеленого туризму», 5) розвиток тваринництва в Роздільнянському, Березівському та Болградському районах, 6) стабілізація обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, компенсація високих витрат виробництва, відновлення родючості ґрунтів, компенсація низького рівня оплати праці, відновлення соціальної інфраструктури села, вирішення проблеми дефіциту керівних кадрів, підвищення рівня пасіонарності селян, 7) компенсація скорочення обсягів аграрного виробництва, відновлення родючості ґрунтів, відновлення соціальної інфраструктури села, ремонт дорожнього покриття доріг місцевого значення, реконструкція очисних споруд та впорядкування утилізації відходів, розробка проєктів організації та розвитку територій і об'єктів природно-заповідного фонду, розвиток туристичної інфраструктури, 8) відновлення соціальної інфраструктури села, вирішення проблеми керівних кадрів, ремонт дорожнього покриття доріг місцевого значення, покращення досвіду залучення позабюджетних коштів, реконструкція очисних споруд та впорядкування утилізації відходів, розробка проєктів організації та розвитку територій і об'єктів природно-заповідного фонду, розвиток туристичної інфраструктури, 9) стабілізація обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, компенсація високих витрат виробництва, відновлення родючості ґрунтів, компенсація низького рівня оплати праці, відновлення соціальної інфраструктури села, підвищення рівня пасіонарності селян, розвиток туристичної інфраструктури.

Важливим етапом обґрунтування ефективності пропонованих засобів досягнення стратегічних цілей є визначення їх відносної важливості. В якості критерію важливості окремого засобу ми пропонуємо його частоту застосування (рис. 6).

Рис. 6. Частота окремих засобів досягнення тактичних цілей в стратегії становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області, разів

При обґрунтуванні засобів досягнення визначеної стратегічної цілі найбільшу підтримку отримали: 1) підвищення рівня господарської координації аграрних підприємств та сільських домогосподарств; 2) реалізація державної та обласної програми підтримки розвитку фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, малого та середнього бізнесу; 3) стимулювання попиту на екологічно чисту та/або органічну продовольчу продукцію; 4) популяризація сільського, зеленого туризму серед міських жителів.

Практичне втілення соціоцентричної концепції розвитку українського села і аграрного виробництва, як безальтернативної умови становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій регіону, є науково-обґрунтованою потребою від задоволення якої залежить досягнення стратегічної мети соціально-економічних перетворень – забезпечення європейського рівня життя українських громадян. Тому цілком виправданою є необхідність обґрунтування організаційно-економічного механізму становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області (рис. 7).

В даному механізмі в якості імпульсу пропонується необхідність задоволення базової суспільної потреби - забезпечення національної продовольчої безпеки; в якості системи передавальних ланок пропонується набір тактичних заходів в рамках розробленої стратегії становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області; в якості зміни пропонується досягнення двох цілей: інструментальної - становлення і розвиток інститутів зайнятості сільських територій регіону та через неї кінцевої - достатні для забезпечення національної продовольчої безпеки обсяги агропродовольчої пропозиції на внутрішньому ринку.

Рис. 7. Організаційно-економічний механізм становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області

Враховуючи те, що приватний та громадський сектори сільського господарства регіону є і ще довго залишатимуться головними роботодавцями на сільських територіях Одеської області, головною проблемою їх розвитку є низький рівень економічної культури, що є причиною додаткових, іноді надмірних, витрат виробництва та реалізації продукції. Усі три чинники доповнюють один одного та зумовлюють високі цінові бар'єри входження малих сільськогосподарських виробників на ринок. Це обмежує можливості їх цінового маневру та призводить до витіснення з ринку продукцією великих виробників та імпортерів. Останні мають можливість демпінгову, усуваючи дрібних конкурентів з ринку.

Для часткової нейтралізації факторів надмірно високих витрат одним із небагатьох інструментів є підвищення рівня господарської координації малих сільськогосподарських виробників, де поширеною формою господарської координації є сільськогосподарська кооперація. З метою підвищення рівня добробуту та зайнятості Болградської ОТГ Одеської області на її території доцільно створити сільськогосподарський кооператив із надання послуг по переробці молока та виготовлення молочної продукції. Створення такого кооперативу та налагодження його тісних довгострокових ділових контактів із сферою продовольчого забезпечення курортної зони області, є передумовою виникнення регіонального агро-туристичного кластеру. Що матиме довгострокові позитивні наслідки для підвищення рівня зайнятості в межах його територіальної локації. Потреба у фінансуванні на створення кооперативу 8735 тис. грн. За для залучення коштів місцевого (обласного) бюджету в рамках реалізації II етапу «Програми розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019-2023 роки «Аграрна Одещина» та коштів приватних інвесторів розроблено деталізований бізнес-план. Досвід набутий при впровадженні проекту може бути розповсюджений на сільські громади області з метою підвищення добробуту сільських домогосподарств та підвищення рівня зайнятості на сільських територіях регіону.

ВИСНОВКИ

1. Первинною ланкою, центром сільських територій є сільський населений пункт. Тому ключовими критеріями визначення сільської території є адміністративно-територіальний та самоврядний. Виходячи з цього, сільська територія – це ділянка землі, що знаходиться в межах юрисдикції територіальних громад сільських (селищних) населених пунктів та включає землі сільськогосподарського й несільськогосподарського призначення.

2. Інститути – це система правил і норм, що базуються на поєднанні різноманітних інституцій. Інституції – це правила, які впливають на поведінку учасників ринку. Інституції можуть набувати різної форми й у суспільстві формувати різноманітні інститути, чи створювати різноманітні організації (підприємства, державні органи, суспільні організації), або можуть функціонувати у вигляді законів чи нормативно-правових актів, чи інших правил. В Україні має місце недостатній рівень розвитку повноцінних

державних та ринкових інститутів, що гальмує перехід до сталого розвитку суспільного виробництва.

3. До факторів, що зменшують попит на робочу силу на ринку праці сільських територій можна віднести: індустріалізацію сільськогосподарського виробництва, галузеві диспропорції економіки сільського господарства, скорочення малих та середніх організаційних форм аграрного виробництва. До факторів, що зменшують пропозицію робочої сили на ринку праці сільських територій можна віднести: загальносвітову тенденцію урбанізації, міграцію сільського населення через незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів, обмежені можливості працевлаштування та низький рівень доходів, зниження рівня народжуваності. Ринок праці сільських територій включає в себе аграрний ринок праці та ринок праці несільськогосподарських видів підприємницької діяльності. Виходячи з цього інститути зайнятості сільських територій можна розділити на дві групи: 1) інститут аграрного підприємництва; 2) інститути неаграрного підприємництва (інститут соціального сервісу, інститут виробничого сервісу, інститут промислового виробництва, інститут будівництва, інститут ремесл).

4. Аграрний сектор економіки Одеської області є головним системоутворюючим чинником розвитку сільських територій регіону. Він демонструє спадну динаміку та відзначається високим рівнем нестабільності. Головною причиною надвисоких рівнів коливання є нестабільність виробництва рослинницької продукції в громадському секторі сільського господарства. У тваринницьких галузях громадського сектору продовжується криза - середньорічний показник скорочення виробництва продукції становить -6,3%. Процеси трансформації аграрного сектору економіки Одеської області далекі від завершення – структура виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств області дуже мінлива. В області формується специфічно регіональна, відмінна від загальнонаціональної, структура аграрного виробництва в якій ключова роль поступово переходить до господарств населення. Що накладає свій характерний відбиток на форму та зміст організації сільськогосподарського виробництва, перспективи зайнятості та розвитку сільських територій регіону.

5. У сільській місцевості Одеської області скорочується зайнятість в усіх вікових групах. Найбільші зміни у зайнятості відбулися у двох вікових групах – 15-24 і 60-70 років. Однією із головних причин скорочення зайнятості на сільських територіях країни в цілому і в Одеській області зокрема є низький рівень оплати праці в сільському господарстві. Розмір середньомісячної заробітної плати в 2020р. у сільському господарстві Одеської області становив лише 56,8% від середньомісячної зарплати в цілому по країні і 67,7% від середньомісячної зарплати в сільському господарстві України. Демотивуючим чинником бажання проживати в сільській місцевості і працювати за наймом, є низький рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських територій Одеської області. Особливо гострою є проблема водопостачання. Важливою умовою зайнятості жителів сільських територій Одеської області є наявність у них повної вищої, професійно-технічної, неповної вищої та базової вищої

освіти.

6. В аграрному секторі економіки Одеської області офіційно зайнята половина населення, що проживає у сільській місцевості. Із врахуванням рівня тіньової зайнятості безпосередньо у сфері сільського господарства, який перевищує 20%, у сфері сільськогосподарського виробництва Одеської області фактично зайнято не менше 70% усіх зайнятих, які проживають в сільській місцевості регіону. Підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Одеської області не чинить понижувального впливу на рівень зайнятості в аграрному виробництві аграрного сектору регіону. Ключовим фактором скорочення чисельності зайнятих в громадському секторі сільськогосподарського виробництва Одещини є зменшення кількості сільськогосподарських підприємств – фермерських господарств. У випадку створення сприятливих умов для розвитку економіки сільських домогосподарств Одеської області, вони спроможні частково компенсувати скорочення попиту на робочу силу з боку сільськогосподарських підприємств регіону. Інститут торгівлі та послуг є важливим доповненням інституту аграрного підприємництва - у звітному періоді на їх частку припадало 14,5% зайнятих на сільських територіях Одеської області.

7. Стратегічною ціллю становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області є стабілізація в короткостроковому періоді кількості зайнятих на сільських територіях регіону та їх збільшення в довгостроковому періоді за рахунок становлення потенційних і розвитку наявних інститутів зайнятості. Для досягнення стратегічної цілі обґрунтовано 9 тактичних цілей. При обґрунтуванні засобів досягнення визначеної стратегічної цілі найбільшу підтримку отримали п'ять засобів: 1) підвищення рівня господарської координації аграрних підприємств та сільських домогосподарств; 2) реалізація державної та обласної програми підтримки розвитку фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, малого та середнього бізнесу; 3) стимулювання попиту на екологічно чисту та/або органічну продовольчу продукцію; 4) популяризація сільського, зеленого туризму серед міських жителів; 5) залучення дешевого фінансування за рахунок грантових та інших коштів міжнародних фінансових організацій.

8. Практичне втілення соціоцентричної концепції розвитку українського села і аграрного виробництва, як безальтернативної умови становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій регіону, є науково-обґрунтованою потребою від задоволення якої залежить досягнення стратегічної мети соціально-економічних перетворень – забезпечення європейського рівня життя українських громадян. Тому цілком виправданою є необхідність обґрунтування організаційно-економічного механізму становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області. В даному механізмі в якості імпульсу пропонується необхідність задоволення базової суспільної потреби - забезпечення національної продовольчої безпеки; в якості системи передавальних ланок пропонується набір тактичних заходів в рамках розробленої стратегії становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій Одеської області; в якості зміни пропонується досягнення

двох цілей: інструментальної - становлення і розвиток інститутів зайнятості сільських територій регіону та через неї кінцевої - достатні для забезпечення національної продовольчої безпеки обсяги агропродовольчої пропозиції на внутрішньому ринку.

9. Найбільш поширеною формою господарської координації сільськогосподарських виробників, що історично довела свою високу ефективність є сільськогосподарська кооперація. Запропоновано методичний підхід до розробки бізнес-плану зі створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, який, на відміну від існуючих, враховує ресурсний потенціал об'єднаної територіальної громади та її територіальне розміщення поруч з туристичними дестинаціями, що дозволить в перспективі отримати додатковий синергетичний ефект від запровадження кластерного механізму.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Лагодієнко В.В., Шаповалова І.О., Булюк В.В., Демченко А.М. Проблеми розвитку ринку праці сільських територій. *Вісник Хмельницького національного університету*. №4, Том 3, 2020 (284). С. 299-308. DOI: [https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4\(3\)-54](https://www.doi.org/10.31891/2307-5740-2020-284-4(3)-54) (заг. обсяг – 2,8 друк. арк., особ. внесок автора – 0,8 друк. арк.: запропоновано складові механізми розвитку ринку праці сільських територій).

2. Лагодієнко В. В., Демченко А. М. Суспільні інститути: суть, стан, вплив на функціонування господарського середовища аграрної сфери виробництва. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2021. № 2. С. 73-83. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2021-2-13> (заг. обсяг – 2,2 друк. арк., особ. внесок автора – 1,1 друк. арк.: обґрунтовано вплив сучасних суспільних інститутів на функціонування господарського середовища аграрної сфери).

3. Потриваєва Н.В., Гаркуша О. М., Демченко А.М. Сільські території та їх місце в системі соціально-економічного розвитку держави та регіонів. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2021. Том 6. № 4. С. 82–91. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2021-4-10> (заг. обсяг – 2,9 друк. арк., особ. внесок автора – 1,0 друк. арк.: розкрито роль сільських територій в соціально-економічному розвитку держави).

4. Лагодієнко В. В., Демченко О. В., Демченко А. М. Умови та фактори зайнятості населення сільських територій Одеської області. *Economic Synergy*. 2022, №1. (заг. обсяг – 2,6 друк. арк., особ. внесок автора – 0,6 друк. арк.: запропоновано фактори розвитку зайнятості в Одеському регіоні).

5. Демченко А. М. Розвиток сільського господарства та його роль у формуванні зайнятості сільських територій Одеської області. *Innovation and Sustainability*. №2. С. 191-198. (1,5 друк. арк.)

6. Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз.

6. Лагодієнко В.В., Демченко О.В., Демченко А.М. Соціально-економічний розвиток сільських територій Одеської області. *Colloquium-journal*. №10 (133),

2022. Część 1 (Warszawa, Polska). P. 39-53. *Index Copernicus*. (заг. обсяг – 1,9 друк. арк., особ. внесок автора – 0,6 друк. арк.: розвинуто механізм соціально-економічного розвитку сільських територій). DOI: 10.24412/2520-6990-2022-10133-39-52

Матеріали наукових конференцій:

7. Демченко А.М. *Особливості розвитку зайнятості сільських територій регіону*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві». м. Миколаїв, 23 квітня 2021 року, МІРЛ та МФК Університету «Україна». с.207-209. (0,05 друк. арк.)

8. Демченко А.М. *Аналіз зайнятості населення сільських територій Одеської області*. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку». м. Миколаїв, 25 листопада 2021 року, ВСП МІРЛ ЗВО «Університет «Україна». с.136-138. (0,05 друк. арк.)

9. Демченко А.М. *Підходи до формування організаційно-економічного механізму розвитку інститутів зайнятості сільських територій*. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні технології розвитку людини в інтегрованому суспільстві в умовах воєнного стану:». м. Миколаїв, 19 травня 2022 року, МІРЛ та МФК Університету «Україна», 2022. с.270-274. (0,09 друк. арк.)

АНОТАЦІЯ

Демченко А.М. Становлення та розвиток інститутів зайнятості сільських територій регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеський національний технологічний університет, Одеса, 2022.

Дисертація присвячена поглибленню теоретико-методичних засад і розробці практичних рекомендацій щодо становлення та розвитку інститутів зайнятості сільських територій регіону.

Стверджується, що сільською територією є територія, яка знаходиться в межах юрисдикції територіальних громад сільських (селищних) населених пунктів та включає землі сільськогосподарського й несільськогосподарського призначення. Обґрунтовується важливість сільських територій для соціально-економічного розвитку країни за рахунок наступних їх характеристик: 1) на сільських територіях проживає третина населення країни, що перетворює їх на пріоритетний напрям соціальної політики держави; 2) сільські території є осередком аграрного виробництва, яке є стратегічним сектором національної економіки оскільки забезпечує продовольчу безпеку країни, пом'якшує дію кризових факторів, слугуючи буфером у забезпеченні економічної стабільності, та забезпечує найбільше та стабільне надходження валютної виручки від товарного експорту.

Узагальнюється підхід щодо структури ринку праці сільських територій, що включає в себе аграрний ринок праці та ринок праці

несільськогосподарських видів підприємницької діяльності. Виходячи із цього, стверджується, що інститути зайнятості сільських територій можна розділити на дві групи: 1) інститут аграрного підприємництва; 2) інститути неаграрного підприємництва (інститут соціального сервісу, інститут виробничого сервісу, інститут промислового виробництва, інститут будівництва, інститут ремесл).

За допомогою економіко-статичних методів дослідження з'ясовано, що підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах Одеської області не чинить понижувального впливу на рівень зайнятості в аграрному виробництві аграрного сектору регіону. Стверджується, що ключовим фактором скорочення чисельності зайнятих в громадському секторі сільськогосподарського виробництва Одещини є зменшення кількості сільськогосподарських підприємств – фермерських господарств. Обґрунтовано доводиться, що у випадку надання додаткового імпульсу для розвитку економіки сільських домогосподарств Одеської області, вони спроможні частково компенсувати скорочення попиту на робочу силу збоку сільськогосподарських підприємств регіону.

Розроблено бізнес-план створення сільськогосподарського кооперативу із надання послуг селянським господарствам Болградської об'єднаної територіальної громади Одеської області по заготівлі молока та виробництву молочних продуктів. Стверджується, що створення кооперативу та налагодження його тісних довгострокових ділових контактів із сферою продовольчого забезпечення курортної зони області, є передумовою виникнення регіонального агро-туристичного кластеру та формування стійких умов підвищення рівня зайнятості в області. Визначено потребу у фінансуванні на створення кооперативу на рівні 8735 тис. грн. В якості фінансових ресурсів на створення кооперативу пропонується залучення коштів місцевого (обласного) бюджету в рамках реалізації II етапу «Програми розвитку агропромислового комплексу Одеської області на 2019-2023 роки «Аграрна Одещина» та коштів приватних інвесторів. Робиться припущення, що досвід набутий при впровадженні проекту може бути розповсюджений на сільські громади області з метою підвищення добробуту сільських домогосподарств та підвищення рівня зайнятості на сільських територіях регіону.

Ключові слова: сільська територія, ринок праці, інститут зайнятості, підприємництво, регіон, соціальна інфраструктура, доходи, освіта, продуктивність праці, сільськогосподарські підприємства, сільські домогосподарства, стратегія, механізм, бізнес-план.

SUMMARY

Demchenko A.M. Formation and development of employment institutions in rural areas of the region. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economy. - Odesa National University of Technology, Odessa, 2022.

The dissertation is devoted to deepening of theoretical and methodical bases and development of practical recommendations concerning formation and development of

institutes of employment of rural areas of region.

It is alleged that a rural area is an area that is within the jurisdiction of territorial communities of rural (urban) settlements and includes agricultural and non-agricultural land. The importance of rural areas for the socio-economic development of the country is substantiated due to their following characteristics: 1) in rural areas live a third of the country's population, which makes them a priority area of social policy; 2) rural areas are the center of agricultural production, which is a strategic sector of the national economy because it ensures food security, mitigates the crisis, serves as a buffer for economic stability, and provides the largest and most stable foreign exchange earnings from merchandise exports.

The approach to the structure of the labor market in rural areas is generalized, which includes the agricultural labor market and the labor market of non-agricultural businesses. Based on this, it is argued that the institutes of employment in rural areas can be divided into two groups: 1) the institute of agricultural entrepreneurship; 2) institutes of non-agrarian entrepreneurship (institute of social service, institute of production service, institute of industrial production, institute of construction, institute of handicrafts).

Using economic and static research methods, it was found that increasing labor productivity in agricultural enterprises of Odessa region does not have a downward effect on the level of employment in agricultural production in the agricultural sector of the region. It is argued that a key factor in reducing the number of people employed in the public sector of agricultural production in the Odessa region is the reduction in the number of agricultural enterprises - farms. It is reasonably argued that in the case of providing additional impetus to the development of the economy of rural households in Odessa region, they are able to partially compensate for the reduction in demand for labor from agricultural enterprises in the region.

A business plan has been developed to establish an agricultural cooperative to provide services to farms of the Bolgrad United Territorial Community of Odessa region for milk procurement and production of dairy products. It is claimed that the establishment of the cooperative and establishing close long-term business contacts with the food sector of the resort area is a prerequisite for the emergence of a regional agro-tourism cluster and the formation of sustainable conditions for increasing employment in the region. The need for funding for the establishment of a cooperative at the level of 8735 thousand UAH is determined. As financial resources for the establishment of the cooperative it is proposed to attract local (regional) budget funds within the framework of the second stage of the Program of development of the agro-industrial complex of Odessa region for 2019-2023 "Agrarian Odessa" and funds of private investors. It is assumed that the experience gained during the project implementation can be extended to rural communities in the region in order to improve the welfare of rural households and increase employment in rural areas of the region.

Key words: rural area, labor market, employment institute, entrepreneurship, region, social infrastructure, income, education, labor productivity, agricultural enterprises, rural households, strategy, mechanism, business plan.